

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّهِمْ تَحْمَدُ
الحمد لله الذي خلق الانسان واصفاه وعذله فاحسن
التعظيم وسواه ورهبه في احوال صوره ماشاء ورتبه وذلله
طريق الرشده وهداه والصلوة على نبي الارشاد الخلاق
اجتهابه محمد الذي حمله بعلوم الرسالة واصطفاه وعظماؤه
مجالسهم اركانه وعلمهم بانه من الرضوان اوفاه وتبعده
في هذه عده حروف رقيقا كشفا لمعنى يكشفه بعض
الطلاب من كتاب الكفا في الذي جادت به
بلاغه العلامة النجاشي مع قلنا تنقذ عن البيان والنوع
اساليب عبارات مثل ذلك الضلع البصغ وكثير من المحققين
وجم غفيرة من المحققين قد راوا ما نحقق معناه ومقامه من فقه
بكر معانيه وموارده فاستحسنوا ان لا يوشح اسماء اولادنا
واخرون قد نصدوا له ولتتوا في الكلام اشيا ناولا واننا
لا نحقق ذلك بان يلبتق اليه تليها ومعناه ككثير من كسول الهم
كسول صغارا فاني ذكرك ان اذكر هذا من حل من مواردا
ذلك الكتاب وسطوبه به منا ماله ما نوحلا صلا والاهامه
ما سخر لا طري الملو بالشواغل والفره وجعلته لاسم السلطان

Fenârî Hasan Çelebi'nin *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf* adlı eserini ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 606)

Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı üzerine hâşiyedir. Hasan Çelebi'nin 884'te (1479) yazıp Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği ve onun da Semâniye Medresesi'ne vakfettiği nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Fâtih, nr. 606). 12. *Hâşiye 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*. Bir nüshası Londra'da India Office kütüphanesinde (nr. 116) bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 738; II, 322). 13. *Hâşiye 'alâ evâ'ili Şerhi'l-Vikâye*. Sadrüşşerîa es-Sânî'nin Hanefî fikhına dair *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserinin baştan mesh konusuna kadarki kısmı üzerine notlardan ibaret olup bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî Efendi, Arabî, nr. 4332, vr. 88-95). 14. *Hâşiye 'ule't-Telviḥ*. Teftâzânî'nin fıkıh usulüne dair *et-Telviḥ* adlı eserinin hâşiyesidir. Ferâğ kaydında müellifin, 883 Ramazanında (Aralık 1478) telifine başlayıp 885 yılı Şâban ayının sonunda (Kasım 1480) tamamladığını belirttiği eserin kendi el yazısıyla olan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Bağdatlı Vehbî Efendi, nr. 381). Buna göre, eserini daha Fâtih Sultan Mehmed hattında iken oğlu II. Bayezid adına yazdığı için Fâtih'in kendisinden hoşlanmadığına dair bilginin (Taşköprizâde, s. 186; Kâtib Çelebi, vr. 79^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 496) yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu nüshada eserin herhangi bir kimseye it-

haf edildiğine dair bir kayıt yoktur. Daha sonraki nüshalardan biri II. Bayezid'e sunulmuş olabilir. Eser İstanbul'da 1284 (1867) ve Kahire'de 1322 (1904) yıllarında basılmıştır.

Bağdatlı İsmâil Paşa, Molla Fenârî'nin fıkıh usulüne dair eserine Hasan Çelebi'nin *Vüşûlü'r-revâyi' 'alâ Fuşûli'l-bedâyi'* adıyla bir şerh yazdığını söylerse de (*İzâhu'l-meknûn*, II, 193; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 288) şerhin bu adla Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan (Veliiyüddin Efendi, nr. 941) tek nüshasının ilk sayfasına Veliiyüddin Efendi'nin düştüğü sanılan kayda göre eserin müellifi "musannifin oğlu Mehmed Şah"tır. Onun *Şerhu (Hâşiye 'alâ) Fuşûli'l-bedâyi'* adlı eserinden İstanbul kütüphanelerinde beş ayrı nüsha tesbit edilmiş olup bunlarda eserin Mehmed Şah'a ait olduğunu gösteren kesin deliller vardır. *Risâle fi'l-edeb* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan parça (Giresun Yazmaları, nr. 108/13, vr. 49^b de) Hasan Çelebi'nin eserlerinden alınmış bir not olmalıdır (*TÜYATOK*, XXVIII, nr. 516).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VIII, 447; Sehâvi, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, III, 127-128; VI, 259-260; IX, 79; XI, 88-89; Süyûtî, *Nazmü'l-ikyân* (nşr. Philip K. Hitti), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 105-106; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 137, 166, 185-187, 556; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 204-206; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevâriḥ*, II, 459, 503-505; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, III, 109-111; Riyâzîzâde Abdüllatif b. Muhammed, *Esmâ'ü'l-kütüb* (nşr. Muhammed Altûncî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hancî), s. 297; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüşûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 79^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 350, 474, 496; II, 1147, 1479, 1714, 1891-1892, 2022; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 324-325; VIII, 4; Belfîğ, *Güldeste*, 249-250; Cârullah Veliiyüddin Efendi, *Bernâmecü kırâ'ât* (nşr. Ahmed Abdülmecîd Herîdî, *Annales islamologiques*, XVI, Caire 1980 içinde), s. 32, 36; Şevkânî, *el-Bedrü'l-tâli'*, II, 208-209; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 64; *Sicill-i Osmânî*, II, 118; Osmanlı Müellifleri, I, 272; Serkâs, *Mu'cem*, I, 757-758; A. Mingana, *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the John Rylands Library*, Manchester 1934, nr. 694; Brockelmann, *GAL*, I, 354; II, 269, 277, 297; *Suppl.*, I, 738; II, 321-322; *İzâhu'l-meknûn*, II, 193; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 288; M. Es'ad Tales, *el-Keşşâf 'an maḥtûâtî ḥazâ'ini kütübî'l-evkâf*, Bağdad 1372/1953, s. 100, 114-115; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 213-214; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1466; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-maḥtûât*, Kahire 1380-83/1961-63, I, 261; M. Cemâleddin Şurbacı, *Kâ'ime bi-evâ'ilü'l-maḥbû'ati'l-'Arabîyyeti'l-maḥfûza bi-Dâri'l-Kütüb hattâ sene 1862*, Kahire 1383/1963, s. 148; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, s. 138; *TÜYATOK*, V, nr. 1548; VII, nr. 1800; XXVIII, nr. 516; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 216-217.

CEMİL AKPINAR

HASAN ÇELEBİ, Kazzâz

(XVII. yüzyıl)

Türk müzikisi bestekârı, hânende.

İstanbul'da doğdu ve burada yaşadı. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan ve asıl mesleğinin ipekkilik olduğu kaydedilen Hasan Çelebi'nin şöhretinin en parlak zamanı II. Mustafa dönemidir (1695-1703). Vefat tarihini Öztuna kaynak göstermeden 1720 olarak vermektedir. Ebû-ishakzâde Esad Efendi *Atrabü'l-âsâr*'ında onun otuz kadar eser bestelediğinden söz eder. El yazması güfte mecmualarında bazı dinî eserlerine rastlanmaktadır. S. Nüzhet Ergun bestelerinden bir tevşih ve iki ilâhisinin güftesini neşretmiş (*Antoloji*, I, 279-281), ancak zamanımıza hiç bir eserinin notası ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., nr. 6204, vr. 27^b; a.e. (haz. Mehmed Veled [İzbudak], *Mekteb Mecmuası*, sy. 10, İstanbul 1311), s. 452; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 75^b; *Mecmûa*, Süleymaniye Ktp., Kadizâde Burhânedin, nr. 47, vr. 78^b; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 637, vr. 13^a, 91^a; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 650, vr. 26^a; Ergun, *Antoloji*, I, 125, 279-281; Hüseyin Sadettin [Arel], "Türk Bestekârlarının Terceme-i Halleri", *MM*, sy. 15 (1949), s. 20; Öztuna, *BTMA*, I, 334.

NURİ ÖZCAN

HASAN ÇELEBİ, Kınalızâde

(bk. KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ).

HASAN ÇELEBİ, Lâgarî

IV. Murad döneminde barut macunundan hazırlanmış fişekler vasıtasıyla uçtuğu rivayet edilen Osmanlı sanatkârı.

Hayatı hakkındaki bilgiler, çağdaşı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde anlattıklarına dayanır. Evliya Çelebi'ye göre 1042 (1632-33) yılında, IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın doğumu münasebetiyle yapılan şenlikler sırasında 50 okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat etmiş, "Padişahım, seni hudâya ismarladım, İsâ nebi ile konuşmaya gidiyorum" diyerek Sarayburnu'nda IV. Murad'ın huzurunda fişeğe binmiş, yardımcılarının fişegi ateşlemesiyle havaya yükselmiştir; havada iken yanındaki fişekleri ateşleyince denizin yüzü aydınlanmış, büyük fi-

şeyhinin barutu kalmayıp yere doğru düşerken de ellerindeki kartal kanatlarını açıp Sinan Paşa Köşkü önünde denize inmıştır. Oradan da yüzerek padişahın huzuruna gelmiş ve, "Padişahım, İsa nebi sana selâm etti" diyerek şaka yapmıştır. Sultan Murad Hasan Çelebi'ye 1 kесе akçe vermiş, ayrıca onu 70 akçe yevmiye ile sipahi yazdırmıştır. Yine Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre daha sonra Kırım'a Selâmet Giray Han'ın yanına giden Lâgarî orada vefat etmiştir.

"Yâr-ı gâr-ı sâdikımız" demesinden Evliya Çelebi'nin yakın dostlarından olduğu anlaşılan Hasan Çelebi'nin barutun itme gücüne dayalı, tepki prensibiyle çalışan iptidai bir füze ile havaya yükselerek ya-vaşça denize inme hadisesinin, Evliya Çelebi'nin anlattıklarına dayanılarak yapılan hesaplamalar neticesinde mümkün olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu hesaplamalara göre Lâgarî'nin bu iptidai roketle 250 m. kadar havaya yükselmiş olabileceği, "Deniz yüzünü aydınlattı" şeklindeki ifadedden burada iken ateşlediği öteki fişeklerle muhtemelen yönünü değiştirdiği, iki elinde tuttuğu kartal kanadı şeklinde tasvir edilen şeyin bir nevi paraşüt vazifesi gördüğü ve bu sayede ya-vaşça denize indiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 670-671; Yavuz Kansu v.dğr., *Havacılık Tarihinde Türkler*, Ankara 1971, s. 40; Uluçay, *Padişahların Kanunları*, s. 54-55.

MUSTAFA KAÇAR

HASAN DİHLEVÎ

(حسن دهلوی)

Emîr Necmüddîn Hasen b. Alâ es-Siczî
(ö. 737/1337 [?])

Hindistanlı mutasavvıf,
şair ve menâkıbnâme müellifi.

651'de (1253) Bedâûn'da doğdu. Bazı kaynaklarda lakabı Celâleddin, babasının adı Alâeddin, nisbesi de Sencerî şeklinde kaydedilmiştir. Sencerî nisbesi, onun Sencer b. Melikşah veya Sencer b. Müeyyed b. Ay-aba gibi Türk hükümdarları soyundan geldiği ihtimalini akla getirirse de kendisi bir gazelinde peygamber soyundan olduğunu ifade etmektedir. Siczî nisbesinden, ailesinin İran'ın Sistan (Sicistan) bölgesinden geldiği anlaşılmaktadır. Tezkirelerin çoğu onun Delhi'de doğduğunu kaydederse de kendisi Bedâûn'da dünyaya geldiğini söyler. Hasan Dihlevî, muhte-

melen çocukluğunda ailesiyle birlikte Delhi'ye yerleştiği için Dihlevî nisbesini almıştır. Gençliğinde fırıncılık yaptığı, hatta Nizâmeddin Evliyâ ile tanışmasının bu fırıncı dükkânında gerçekleştiği rivayet edilir. Moğol istilâsı sırasında Kuzey Hindistan'a sığınan âlim ve sanatkârların yaşattığı İran kültürünün hâkim olduğu bir bölgede yetişti. Bu dönemin ünlü şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî ile tanıştı. Onunla birlikte Delhi sultanlarından Gıyâseddin Balaban'ın sarayına girdi ve Balaban'ın oğlu Muhammed Kaan'ın hizmetinde bulundu. Moğollar'ın Hindistan'ı işgali sırasında (684/1285) Şehzade Muhammed öldürüldü, Hasan da Emîr Hüsrev ile birlikte Moğollar'a esir düştü. İki yıl esir kaldıktan sonra Delhi'ye dönerek Balaban'ın ölümüne kadar (686/1287) ona hizmet etmeye devam etti. Hasan Dihlevî'nin bundan sonra yaklaşık on iki yıl ne ile meşgul olduğu bilinmemektedir. Daha sonra Alâeddin Muhammed Şah Halaçî'nin (1296-1316) hizmetine girdi. Çok geçmeden başşehrini Delhi'den Devletâbâd'a (Devagiri) nakleden I. Gıyâseddin Tuğluk (1320-1325) ile birlikte oraya gitti. Gıyâseddin'in oğlu ve halefi Gıyâseddin Muhammed Şah döneminde (1325-1351) görevini sürdürdü. Elli yaşlarında iken Çiştî velilerinden Nizâmeddin Evliyâ'ya intisap etti. Devletâbâd'da vefat etti ve oraya defnedildi. Ölüm tarihi olarak kaynaklarda 727 (1327), 729 (1329), 737 (1337), 738 ve 739 yılları kaydedilmektedir.

Hasan Dihlevî gazellerinde sade bir dil kullanmıştır. Saray şairi olarak kaside alanında çok şiiri bulunması gerekirken gazellerinin daha fazla oluşu methiyeciliği kötüleyen şeyhi Nizâmeddin Evliyâ'nın etkisiyle açıklanabilir. Nitekim az sayıda olan kasideleri yanında 800 civarında gazeli bulunmaktadır. Gazellerinde daha çok Sa'dî-i Şîrâzî'nin etkisi görüldüğü için çağdaşları ona Sa'dî-i Hind unvanı vermiştir. Kendisi de Kemâl-i Hucendî ve Demîrî-i İsfahânî'yi etkilemiştir.

Eserleri. 1. *Dîvân*. Kaside, gazel, tercîât (terciibend) ve terkîbât (terkibibend), rubâiyyât ve kısa mesnevilerden oluşan yaklaşık 9000 beyit hacmindeki divanı *Küllîyyât* adıyla Mes'ûd Ali Mahvî tarafından neşredilmiştir (Haydarâbâd 1352). 2. *İşkânâme (Hikâyet-i Âşık-ı Nigôrî)*. Müellif, konusunu bir Hint halk hikâyesinden aldığı bu 606 beyitlik mesnevîde Leylâ ve Mecnûn kıssasından esinlenerek iki gencin aşk hikâyesini anlatmıştır (Rypka, s. 718). 3. *Mersîye*. Moğol istilâ-

sı esnasında öldürülen Şehzade Muhammed Kaan için yazılmış mensur bir eserdir (a.g.e., s. 718). 4. *Fevâ'idü'l-fu'âd* (Delhi 1865; Leknev 1885, 1908; Lahor 1966). Hasan Dihlevî'nin aynı zamanda menâkıbnâme müellifi olarak tanınmasını sağlayan bu eser, şeyhi Nizâmeddin Evliyâ'nın sözlerinin (melfûzât) derlenmesinden meydana gelmiştir. 5. *Muḥḥu'l-me'ânî*. Tasavvufa dair küçük bir risâle olup tek nüshası, Aligarh Âzâd Kütüphanesi Sir Şah Süleyman koleksiyonunda bulunmaktadır (Motasim A. Azad, XLIV/4, s. 233-243).

BİBLİYOGRAFYA :

Devletşah, *Tezkire*, s. 247-249; Lârnî, *Nefehât Tercümesi*, s. 677-678; Mirhord, *Siyerü'l-evliyâ* (trc. İcâzülhak Kuddûsî), Lahor 1992, s. 482-483; Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Muntakhabu-t-Tawârikh* (trc. G. S. A. Ranking v.dğr.), Delhi 1986, I, 187, 188, 269; Abdülhak ed-Dihlevî, *Aḥbârü'l-aḥyâr* (trc. Sübhân Mahmûd - Muhammed Fâzıl), Delhi 1994, s. 218-221; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 618; Browne, *LHP*, III, 106, 108; Hidâyet, *Riyâzü'l-ârifin*, Tahran 1305 hş., s. 188; Safâ, *Edebiyyât*, V, 817-831; K. A. Nizâmî, *Târîh-i Meşâyiḥ-i Çişt*, Delhi 1953, s. 181; a.m.f., *Some Aspects of Religion and Politics in During the 13th Century*, Aligarh 1961, s. 270; Rahman Ali, *Tezkire-i 'Ulemâey Hind* (trc. M. Eyyûb Kâdirî), Karaçi 1961, s. 163-164; Neffsî, *Târîh-i Naẓm u Neḡr*, I, 171-172; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâḥîk*, II, 64-65; Rypka, *HIL*, s. 717-719; *FME*, s. 251-252; Münzevî, *Fihrist*, III, 2295-2297; Zehrâ-yi Hânerî [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî-yi Derî*, Tahran 1348 hş., s. 182-183; Şiblî Nu'mânî, *Şî'rü'l-'Acem* (nşr. M. Taki-yi Fahr-i Dâî-yi Gilânî), Tahran 1348 hş., s. 81, 94-95; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 16-18, 29; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâniḥi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, IX, 242; İkbâl Selâhaddin, *Ḥazret-i Nizâmüddin Evliyâ*, Lahor 1988, s. 75; Motasim A. Azad, "Mukh-ul-ma'ani of Hasan-i Sijzi Dehlevi", *IC*, XLIV/4 (1970), s. 233-243; Aziz Ahmed, "Ḥasan Dihlavi", *EP*² (İng.), III, 249; "Ḥasan Dihlevî", *UDM*, VIII, 228-229.

RIZA KURTULUŞ

HASAN EFENDİ, Gevrekzâde

(ö. 1216/1801)

Geleneksel Osmanlı Hekimliğinin
son temsilcisi.

Eserlerinin bazı nüshalarında babasının adı Abdullah şeklinde veriliyorsa da (meselâ bk. *Gâyetü'l-münḥehâ*, vr. 1^a) bu durum Hasan b. Abdullah adlı başka bir tabiple karıştırılmasının sonucudur; aldığı bir icazetnâmeden baba adının Ahmed olduğu öğrenilmektedir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 434, vr. 102^b). Kaynaklarda doğum tarihi verilmeyen Hasan Efendi Dür-